

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЧАСОПРОСТІР У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ БАРКИ

У статті йдеться про національні орієнтири, символи в поезії відомого українського поета Василя Барки. Аналізується філософська поезія митця під кутом зору художнього хронотопу, простежується ностальгічно-патріотична настроєвість його поетичних творів. Окреслено образ України, такий складний і суперечливий, з огляду на пережите поетом, з'ясовано важливі для нього генетичні зв'язки, що тривожать, бентежать неспокійну вдачу поета національного масштабу, який волею долі опинився в еміграції.

Ключові слова: національний час, національний простір, генетична пам'ять, внутрішній простір, ментальність.

Olena Malaniy. National chronotope in Vasyl Barka's poetry

The paper deals with the national benchmarks and symbols in the poetry of a well-known Ukrainian lyricist Vasyl Barka. The author analyses the philosophical poems by V. Barka in terms of their chronotope, pointing out their nostalgic and patriotic note. The attention is also paid to the image of Ukraine, the complexity of which could be adequately explained in view of the poet's traumatic biography, and to the important genetic bonds which perturb this expatriate poet.

Key words: national time, national space, genetic memory, internal space, mentality.

Аналізуючи світоглядну концепцію кожного письменника, ми прагнемо уявити собі ту модель мікро- і макрокосму, яку автор замислив, спроектував на свою творчість, розвинув у власному житті. Напевне, не знайдемо жодного національного письменника, який би був відсторонений, відокремлений від свого народу, батьківщини, від своїх першоджерел. Адже саме національна ментальність – це сутнісна основа авторського світогляду.

Кожна нація має своїх геніїв, імена яких ототожнюються з найкращими виявами національної свідомості. Кожен народ має специфічні риси розвитку – культури, історії, суспільства. “Модель українського Космосу – це край волі і невпинної боротьби проти чужинської експансії, це вічний шлях з “вавілонського” або “египетського” полону до “землі обітованої”. Цей простір щільно пов'язаний з відчуттям Вітчизни, а рух людини у цьому просторі втілено в образі шляху, що бере на себе метафоризацію життя й духовний пошук” [8, 48], – справедливо вважає С. Скиба. Василь Барка належить до тих митців, на світорозуміння яких впливає ця національно-ментальна, органічно-цілісна часопросторова особливість. Поет усе своє свідоме життя був і залишався українцем, незважаючи на те, на якій чужині і скільки часу він прожив. Василь Барка понад 90 років шукав шлях до вітчизни, яку колись втратив не зі своєї волі.

Витоки творчості Василя Барки, як і його світорозуміння, концепція людини, буття, модель світу, – у національних традиціях. Він жив Україною, жив в “Україні”, створивши осередок культури рідного краю у сконструйованій (ним самим і якоюсь вищою силою) світобудові. Поет переконаний, що його Україна – та, яку він обожнює, якій поклоняється, яку постійно згадує у своїх молитвах, – його Україна там, де живе він сам. Його Україна – у внутрішньому просторі, у душі поета, нею пройняті всі його думки. Та українська “дома”, яку він пам'ятає, назавжди в серці. Усе своє творче життя поза межами географічної України Василь Барка прагне “бути передусім частиною національної культури та релігії” [6, 36]. Поет “вгамовує духовну спрагу” набуттям своєї національної і культурної

ідентичності, “канонізацією” національних і релігійних міфів як духовних будівничих національної ідеології” [6, 35]. Щодо національної та культурної ідентичності Василя Барки, то Ю. Шерех свого часу говорив про національно-органічний стиль, “досить туманне поняття, що включало до себе використання фольклорних мотивів, як у поезії Осьмачки й Барки” [10, 517]. Б. Бойчук називає ім'я Барки поруч з Ю. Коломийцем та Е. Андіївською, вчуваючи спільне в їхній творчості – “вони “автохтонно українські”, закорінені в українську стихію і черпають з українських мовних, мітичних, фольклорних і побутових джерел” [9, 4]. А М. Ільницький помічає у Василя Барки “багату символіку, що “прочитується” в контексті національної поетичної традиції, зокрема барокової” [7, 146].

Так, Василь Барка володіє “духовним досвідом рідної нації” (за С. Скибою), він прагне розширити діапазон звучання національних мотивів, поглибити національні образи-символи, возвеличити чудову мову. Адже “національна культура і є тим життєдайним ґрунтом, на якому виношуються системи національно успадкованих цінностей і новочасних пріоритетів, міфів і героїв, традицій і вірувань, уявлень і передбачень”, – вважає М. Жулинський [6, 35].

Однак процес побудови національного хронотопу перетворюється у Василя Барки на справжню трагедію всього його життя. Це була воістину “духовна спрага по втраченій батьківщині” (М. Жулинський). Присвятивши рідній землі всі думки, спогади, прагнення, бажання, мрії та сподівання, поет трансформувалася свої почуття в цикл страждань. Мовою прози чи мовою поезії він будує простір, на перший погляд, відчужений, від'єднаний від усього світу (і від рідної землі), усамітнений, занурений у специфічну атмосферу. Але його біль, його національна свідомість, слова любові, мовлені майже в екстазі, свідчать про інше – “десь на перетині індивідуального життя і національного буття – основні трилоги поета” [7, 144]. І хоч би де перебував Барка – Німеччина, Франція, Америка, він завжди залишався “на позиціях свого народу” [8, 49].

Усю свідому творчу путь поет протиставляв чужину і рідний край. Цей непримиренний антагонізм, його закономірність та логічна присутність у барчиній поезії психологічно вмотивовані. Еміграція, “жах відчуження” (Б. Рубчак) перебудували, пошматували свідомість поета, породили отой “національно-органічний стиль”, що так яскраво просвічується крізь поетичне слово Василя Барки (“в яслах чужини”):

Країно-Мати! Хто твій образ зна,
хоч хай витає в небесах чужин,
він поривається, як блудний син,
вернутися на рідний діл, припасти до землі...

Адже для поета “чужина люттю диха; чужина! сторона німа”. С. Скиба зазначає: “З часів Шевченка стало традицією зображення пошуків втраченого рідного простору. “Наша, несвоя земля” відчувається вже як традиція українського мислення. І пізніше узвичаюється осмислення України як “втраченого раю”, який мають віднайти українці” [8, 48]:

Коли ж на отчих землях орних
загублену ми знайдем путь?
Коли ж ми коло вікон дому
і соняшник і дивину
торкнем у промені прямому,
немов прокинувшись від сну?

Для Василя Барки Україна справді була назавжди “втраченим раєм”, і ця втрата підсилювалася болем за сім’єю, яку полишив на рідній землі (“В Україні мав рідню – всі Очерети... дружина – адигейка Довлетхан і син Юрій – Очерети”, – пише В. Барка в автобіографії):

Душа скипить – гілки в минуле,
сивівши, з самоти, веде...

Слогад постійно повертає поета до витоків (поезія “Повернення” – класичний приклад):

Все спочуття родин, без краю –
в часовні, з грядок, дорогій.
Там скрикне серце: вже вертаюсь
До стежки з отчих берегів!

Українська ментальна риса – цінувати те, що втрачаємо – додала гостроти, сили, потужної енергії Барчиному слову:

Замучили в залізному кутку –
народне серце: з болю вже й не плаче
. . . . .
Крилаті ангели в церквах розп’яті,
і зло розігрує криваві ризи
. . . . .
Ми хресного зреклися Спаса...

Національна окресленість художнього простору-топосу у Василя Барки зустрічається в поезіях “Сад”, “Сніжна ніч”, “Грядка журби”, “Вечір чужини”, “Огнений город”, “Дунай”, “Січовики”, “Подражаніє Софонії”, “Острог”, “Сновиддя”, “Привиди з Вітчизни”, “Земля”, “Новонароджені” та багатьох ін. Поет усіма порухами й почуваннями своєї стражденної, але не знищеної душі моделює національний часопростір, адже він на генетичному рівні володіє “родовою пам’яттю” своїх предків, споконвіків Очеретів. До нього “промовляє праочий череп, немов словами”, розповідаючи про землю, де “предків моїх зброярська, блискавична воля: в грозах степів”. І це неможливо викорінити, знищити, вбити. Ні пережиті катаклізми, катастрофи (народу і свої особисті), такі як голод, ідеологічні переслідування, війна, тяжке поранення і клінічна смерть, поневір’яння таборами, пошуки заробітку “на хліб”, подорож за океан, злидарювання на чужині, не змогли приглушити (і придушити) усвідомлення святої та вічної приналежності до своєї нації, до творення її історії та культури. Саме “простір і час стають відчутним і природним “вмістилищем” почуттів, дум і сподівань ліричного “Я” й народного “Ми” одночасно” [4, 226]:

А серця досвіти нетлінні,
що їх вистраждували ми,
живуть на нашій Україні,
цвітуть на нашій Україні...
і нащо голови схиляти
в духовнім рабстві перед злими?

Тема втраченого рідного (батьківського) простору раз по раз виступає в Барки на перший план:

...снись, хоч снись –
крізь гуркіт моря... сердечна мова, що колись
при скелях світлених звучала...

.....

Любов моя! земля завіяна! зірка біла! –
тужлива серед беріз німих...

Інколи, зриваючись, поет кричить від невимовного болю, що роздирає груди:

Як птах, кричатиму все дужче, Жаліючи, все дужче: стій!.. чи хочеш згинути в землі старій? <i>Лиш там, де в мирній хаті тихій і світлій</i> – наші колиски	гойдалися й гудів з-під стріхи й пурхав голуб-сизокрил, а мати думали про нас, як виростемо, – <i>правда там, там правда!</i>
---	--

Глибину психологізму цієї проблеми – втраченого раю – у барчиній поезії можна виміряти національно-сутнісними пріоритетними домінантами. Майже язичницька жертівність, поклоніння перед національними святинами та моральні цінності – любов, віра, добро, патріотичний обов'язок (“б’ємся проти наруги, ярма, розору! – за землю матерів”) – мережаться в поезіях Василя Барки, творячи нову структуру, складну систему образів, асоціацій, символів:

Кобзарський день, мов соняшник з обличчя,
в саду всвітлів над пасікою слів...

.....

Псальма – там моя! океанно добігла –
до братів: під синє вікно...

С. Скиба, аналізуючи національний образ світу й художні часопросторові поезії Лесі Українки, зосереджує свою увагу на досить цікавих моментах, надзвичайно важливих для окреслення національних рис художнього світу поетеси: “Лесья доводить, що Україна без українського духу – це біда значно більша, ніж “вавілонський полон” [8, 51], – і стверджує: “Національна картина світу в поезіях Лесі Українки надзвичайно специфічна” [8, 51].

Отже, для поетів національного масштабу, таких як Т. Шевченко, Лесья Українка, властиве не лише “українське бачення світу” та “відображення національного образу часу і простору”, а й “геніальне передбачення історичної долі українського народу” [8, 51]. Василь Барка теж передбачає майбутнє народу, “блудним сином” якого він залишається й донині. Поет бачить далеко вперед, віщуючи занепад духовності:

Здається людство, ніби темна комашня,
з містами-мурав’їщами сповзає в прірву,
в димучу прірву для душі, вона страшна.

.....

Знов зло вихрює з калюж державних, як свиня;
останні лицарі вмирають від північного удару.

Але водночас він свято вірить у нове покоління:

Очищені й спокутувані доні,
ви вирветесь – на рідній грядці дольній

сльзьми обмиті матері долоні,
і воскресити згарища руїнні,
і викохати айстри на Україні.

.....

Тільки ж вірю: щирі діти
зоріти встануть, натерпівшись, –
і дощик сонця в розквіт пити.

Василь Барка знає (як віщун-пророк): “Ждіть! Дуби знов зазеленіють; руїни щезнуть; вікнами всміхнуться оселі нові”. І найголовніше для поета – “впадуть терни з заліза ржаві”. Адже доля українського народу – це доля поета, йому болить, його тривожить те, що

...в щасливих тюрмах люди роблять безупину,
окрадені, знебоженні, без миру-сну.
Замість брам собору вже сто брам різниці...

Простір у Василя Барки реальний, насичений, об’ємний, придатний для життя. Цей простір – ніби світлина чи кінофільм – постійно перебуває перед очима поета. Можливо, усвідомлення втраченості цього краю-раю привело до такої подетальної точності у відтворенні картин природи рідної землі.

Слід звернути увагу на певні елементи у його поезії, як-то конкретні географічні координати, топографічні доміанти, просторові орієнтири, що чітко окреслюють національний хронотоп. Барчин націопростір локалізований у певній місцевості, котра буває номінована (“з-над Дніпра”, “на Україні”) або означена приблизно, як у народній казці (“а десь”, “там, тільки там”). Його улюблені координати – “степ безмірний”, “села милі”, “неозориме поле”, “в саду” – то безмежно великі, у межах національно-географічного масштабу, то дрібні й ніби незначні (але не для поета!) орієнтири місцевого значення: “на грядці”, “біля колодязя”, “коло вікон дому”.

Перед читачем розгортається своєрідна географічна мапа України з рельєфною характеристикою, яка завдяки художній майстерності поета, його вмінню викликати образні асоціації, перетворюється на своєрідний “макет” місцевості, що його використовують географи та геологи. Це пейзажні замальовки, картини живої, реальної природи – гори, річки, озера, села, міста, сади, ліси, де, уважно вдивившись, можна розгледіти подвір’я, хату, стежину, город (“і видно внизу найдрібнішу соснину”). Такий собі ефект геодезичної зйомки, що в Барки постає як топографічно-політична панорама “його” України:

...ти, зелена
красо, Карпатська горо, і, країно стріх
завзятих з зброєю, Галичино,
і ти, хоробра, щира душами Волинь,
і ти, Поділля, трудний краю, горя дно,
сердечна й мирна Буковино – синь
і зелень дня, Полісся й Холм побожні
та працювиті...

Л. Андрущенко, досліджуючи хронотопічні локативи в поезіях В. Сосюри та С. Єсеніна, висловлює думку про те, що “просторова домінанта – це ознака вікова; чим молодший поет, тим більше він “прив’язаний” до простору – до

рідного краю” [4, 224]. У випадку ж із Василем Баркою все навпаки. У нього, як і в цілого покоління “зайвих” людей, випрацювався “емігрантський комплекс”. І саме географічна віддаленість від батьківщини з кожним роком, з кожним десятиліттям дедалі більше “прив’язувала” Василя Барку до українських просторів. Ця прив’язаність переросла в пекучий, ностальгічний біль хронічного характеру. Це невиліковно. Це назавжди. До останнього подиху.

Генетична пам’ять поета, його прапам’ять, що на рівні підсвідомості, інтуїції – ці “родові” спогади перетворюються в поезії Василя Барки на суцільну картину національного часопростору:

*А ми – степні –
ми станем дужими тоді,
коли на наших древніх пні
прив’ються віти молоді,
позичені в чужинця...
.....*

*...світло отчеє з туманів
стріча в розбитій церкві...
.....
Просвітлено стежини: серед трав килимних;
там мати несла відро з водою дощовою, –
проз вікна ... (тут і далі курсив наш. – О.М.)*

Суспільні події, історичні катаклізми, особисті катастрофи впливають на формування складної світоглядної структури у свідомості поета. В. Барку хвилює хід історії, який він не в змоззі зупинити, – політичні баталії, що пошматували його рідну Україну, спотворили душу та обличчя народу, голодомор, війна, котрі не змогли знищити волелюбність і принизити національну гідність українців: “...розп’яла держава жаденюща, вкравши з дому...”.

Такий неприродний, неприйнятний для поета світ із його розірваним хронотопом зумовив помітну неузгодженість між часовими та просторовими визначниками, між реальним та ірреальним (навіть сюрреальним) хронотопом. Складається враження, що світ, модель якого збудував собі Барка, інколи потрапляє в “чорну діру”, у безодню, що він, цей світ, стоїть на порозі Апокаліпсису: “від князя тьми прийшли знамена й грати”.

Поезія Василя Барки означена рисами політичного маніфесту, гострого національного протесту проти ідеологічної “війни духу”, проти утисків, переслідувань. Ю. Бойко, наприклад, уважає, що В. Барка “міг би бути і політичним трибуном, про що переконливо свідчить “Подражаніє Софонії”, в якому чуємо відгомін Шевченкового “Осії, гл. XIV” [5, 23].

Він належить до тих поетів, які, обираючи в юності свою дорогу (маючи при цьому вибір), свідомо йдуть супроти тих систем, тих сил, що нищать дух нації (“А руїни в душах як відродити?”). І хоча шлях його був тернистим, нелегким – від переконаного комуніста до фанатично релігійної людини, – для нього найголовнішим гаслом, життєвим і творчим кредо завжди залишалась боротьба за свій народ, його минуле та майбутнє. Барка завжди умів протистояти їм:

*І кондори, і кобри з нагодованими блекотою
слонами сатани – навалою бридкою –
на добрий котять семисвічник: загасити
протуберанці вранішні, а сторожа, – поета –
геть під плити,
могильні плити, вдаривши в чоло, покласти,
покласти й закласти!*

І здається, що часом у поета немає сили протистояти “тиранам”, “собаколицім баришникам”, “єхиднищам” – тій офіційній Україні, що шельмувала його як “класового ворога” та “буржуазного націоналіста” і змусила до привселюдного каяття у своїй “неправильній” політичній орієнтації:

Уже нема живої сили
струсити з горла все кільце

примар, що хмарами нависли,
мов – світові наприкінець.

Але впевнено й гордо звучить голос його нескореного духу (з категорично заперечним “ні!”):

Ні, знайдеться! огонь небесний:
в сто горозових коліс біжить –
і лан очистить і охрестить,
і діжде сіячевих жнив.

Чи не вчуваються в такому маніфесті голоси Т. Шевченка (“Поховайте та вставайте, Кайдани порвіте...”), І. Франка (“Вічний революціонер, дух, що тіло рве до бою...”) та Лесі Українки (“Досвітні вогні вже горять”)?

Василь Барка назавжди чітко розмежував для себе Україну: одна – це земля предків, земля та народ, звідки він корінням; інша – жорстока, немилосердна країна можновладців, “що плащаниці спродали в безхреснім віці”, тиранів, які “гірш, ніж пси, ніж чорнороти – гірш, гарчать на люд, прив’язаний до колісниці”. Для першої поет живе, заради неї терпів усі муки та страждання. Другу навіки викреслив зі свого серця (“Різний вибір”, “Відрізнені”).

Упродовж усього свідомого життя, навіть тоді, коли довелось по-новому осмислювати світ та людей, переоцінювати цінності, Василь Барка “прозирає крізь століття, він стремить схопити кристали вічного в українстві. З цього погляду він глибоко сучасний поет” [5, 23], – вважає Ю. Бойко. Він постійно чує “голос крові”, “цей одвічний духовий комплекс українськості” [5, 23]. Уся поетова творчість – прозова чи поетична, уся його поезія – лірична, громадянська, філософська має на меті лише одне, найголовніше – “злитися з власною сутністю, ще раз пережити історичні катаклізми” [2, 3].

Національний хронотоп базується в Барки на усвідомленні свого місця і своєї ролі як поета, громадянина, патріота в історичному та культурному житті України. У його поезіях інколи чітко, інколи уявно, але простежується структура “час – народ – історія” (за О. Астаф’євим). Василь Барка невимовно радіє, втішається новими позитивними змінами в Україні, він “славить” ці зміни (“Славень”, 1990 рік):

*В досвіт волі Україна
з ночі кривд виходить.
право з честю з’явить, вільна, –
цвіт життя в народі...*

... Нам над смерть козацька слава
шлях звитяг сповістить:
великодно в поклик встала;
всім – собор Софійський.

Відчуваємо перегук різних часових координат національного хроносу – минулого, сучасного й майбутнього.

В серці всім весна віднови! –
світим день братерства.
Для держави в силі вольній
нива благ збереться.

І вже зовсім як гімн відродженню національного духу, національної свідомості звучить:

При духовній зброї – зможні:
духів тьми відбити.
Святим прапор перемоги,
всі! – в воскреснім світлі.

Василь Барка, вболіваючи за долю своєї батьківщини, віддаючи їй усі сили й енергію духу, часом переживає хвилини відчаю і слабкості. Втомившись від безглуздої боротьби з вітряками (“я смертельно втомився; благаю в неба сил для душі, що й дереву дані”), він пише: “Ненавиджу війну і вбивство, бо я є член партії соняшного світла” (“Мандрівник”); і далі: “Боротьбу люблю в її найкращому напрямі: через серце людини”, адже

Трудно мені, ізгою старому,
вгору ступати – до білих круч:
рани несучи і скорб і змору,
обпирайся на ціпок одвурч.

Але такі хвилини слабкості – поодинокі, лише на мить. Поет знову тривожиться за хату, “що – напроти війни”. І він не може стояти осторонь. Логічно буде під кутом зору національних просторових доміант перейти до образу-символу, архетипу хати в поезії Василя Барки. Цей образ увібрав усі національні традиції, всю історію України, став виразником внутрішнього єства українця, його ментальності, духовності. Символ хати для Василя Барки – це символ, рівнозначний українським святиням (Софія, Лавра), суголосний тотемам:

Благословенна, *хатко біла*: сонця й неба сестро!

....

Всесвіт мій, віддавна він – хата біла,
І на покутті сузір'я ікон.

Продовжуючи традицію класичної української літератури, поет усвідомив, що хата для українця – це своєрідний Космос, спадщина батьків, святилище, чи не єдиний прихисток від злої долі. У Барки хата як національний символ, як національний простір (хоч і частково обмежений) – майже одухотворена істота, це живий організм, невід’ємна частина життя кожного українця (“кохана хатка! блідна! З вікон – сльозами місяця скорбій”).

Свята прив’язаність українців до “доми”, домівки оспівана в піснях, легендах, казках. Барка, використовуючи фольклорні джерела та Шевченкові традиції, “будує” хату для всіх загублених душ. У тій хаті – материнська любов і ласка, добро, віра, мир і спокій: “в мирній хаті, тихій і світлій – наші коліски”, “хата – храм” (а в ній – “матуся-діво!”). Василь Барка не любить замкнутого, обмеженого простору. І тому в його “хаті” так багато вікон, що відкривають світ: “дивина від рідного вікна”, “коло вікон дому”, “шипшина при вікні”, “гляділа господиня крізь вікно”, “соняшник промовив за вікном”, “від вікон рідного села”, “проз вікна”, “уранці глянув у вікно”. Мимоволі напрошується паралель із Стусовим (знову ж таки!) світосприйняттям, який теж бажав вирватися за межі окресленого простору через вікна – “Вікна в позапростір”. Навіть якщо це “світличка одновіконна” (у Барки) – “у шибку гляну: синь і срібнотінь оповила дуби”, бо для поета “вікно – то вірна книга про живі зірки”.

Цікаво під кутом зору націєпростору схарактеризовано представників української флори, того, що росте на рідній поетові землі, символізує собою вітчизну, постає невід’ємним атрибутом українського подвір’я, городу, до чого прикладають руки українські землероби. Досить часто традиційна рослинна символіка України обмежується калиною, тополею, вербою, явором (у народнопоетичній творчості, у мистецтві та літературі). У Василя Барки – що тільки не родить земля, що тільки не росте на просторах його рідної вітчизни, “на отчих землях орних”, “коло вікон дому”: це й улюблені поетом ясени, дуби, клени, верби, тополі, сосни, ялини; “вишня засвітилась!”, “черешні в червоному намисті”, “берези в мережаних мантиях”, “як свічка – симетрична

груша". На "травниках" і "квітниках", у цьому божественному саду в Барки ростуть тюльпани, айстри, жоржини, гортензії, мальви, кульбаби, соняшники, калина, шипшина, волошки, хризантеми, чорнобривці, майорани, маки, лілії, нагідки, папороть, полин, фіалки, рута, безсмертник, блакитні "дзвоники", "чудо ромашки", "бузок мов роджений райдугою, палахкотить", "росою світиться ліщина". А над цим квітковим раєм, де "безгрішні трави в кольористих діядемах", де "сині колоски врожаю" – бджола та "джміль у жовточорній ризи: як шукач гудучий, довівась і мерщій тікає над братки, рідні всюди", а також солов'ї, ластівки, голуби, горлиці. Чим не природний путівник, складений справжнім майстром, до нестями закоханим в українські простори? І справді, за такими орієнтирами неможливо заблукати, адже у світі одна така земля, багата на різнотрав'я, щедра природою та жадібна до краси:

*Скатерть поля;
вишита! довкруг ланами на празник.*

І ще один образ-символ, який неминуче асоціюється з родючістю української землі, з важкою (потом і кров'ю) працею селянина, тієї землі, що "вітряками предковічна", "живого лона матері-землі". Це образ-символ пшениці, колосків, житнього поля. У Барки є навіть "Поема пшениці, що квітує":

*А народився де долина хлібна
й солона: ніби кров, що цибеніла
в козачім таборі з підвід...
....*

*Повітриліла пшениця:
низна! чи золота вода?
вся: чудо, струнністю пломениться,
перепливами гойда.*

Національний хронотоп у поезії Василя Барки не обмежується лише географічними орієнтирами, національними символами, історичними подіями, часовими домінантами. Поетове розуміння націєпростору сягає далі – у глибини народної свідомості, у внутрішнє єство особистості, у ті початки, що становлять основу генетичного коду українців. У його поезіях зустрічаємо яскраві виразники національно-культурного генотипу. Поет "ідентифікує" себе зі своїм народом, він є українцем у найглибших закутках своєї душі. Його дух гартувався в Україні, його душа сповнена любові до землі батьків та дідів, і він вірить "в силу духа" свого народу. Василь Барка – представник великого пласту української культури, що опинився "у вигнанні", за межами батьківської України, у певній ізоляції, але не зрікся вітчизни, не зрадив її: "видужує душа, де збір беріз при тучах" (тобто на рідній землі).

Василь Барка раз по раз веде мову про дух, духовність людини як представника певної етно-культурної частини світу. Для нього найголовніша в людині її внутрішня суть, єство, думки, її духовні пріоритети. Усе, що притаманне національному духові українців, поет намагався зберегти й розвинути в собі (і своїй творчості). Духовний простір для нього – це віра, релігія, культура, інтелект, важливі цінності його народу. Не чужими поезії Барки були й елементи сентиментальності, риси, що так властиві українському світосприйманню. Адже саме з української сентиментальності "виростає глибока людяність, ласкавість, подібна до теплого весняного леготу. Сентиментальність – такий же невід'ємний елемент нашої національної вдачі, як і гумор" [5, 22]. Сентиментальність у Барки – це одна з площин духовності, складник українського ставлення до світу, до життя, вона "органічна, суто національна... виявляється в нього (Барки. – О. М.) як певний життєвий рекурс" [5, 22], – слушно зауважує Ю. Бойко. Можна простежити Шевченкові традиції в зображенні долі народу, у ставленні до тих життєвих обставин (переважно соціальних), що змушують страждати жінок, матерів, дітей:

...сирітське серце: оклик чистий! –
кровинами спалахкотить...
...
І сплачуть по сусідству діти
Без снів і чорних скоринок...

Поет-гуманіст проповідує свободу національного духу, свободу віри, ратує за відкритість, щирість, прозорість думок, почувань. Своєю творчістю намагається розірвати пута, що обмежують, стримують вільні поривання душ, і возвеличитись над буденним, фізичним, матеріальним. Він прагне, аби внутрішній простір національно “ідентифікованої” людини був максимально насичений корисною інформацією, був тим “життєдайним ґрунтом, на якому виношуються системи національно успадкованих цінностей і новочасних пріоритетів, міфів і героїв, традицій і вірувань, уявлень і передбачень” [6, 35]. Василь Барка твердо переконаний, що “духовний світ особистості – віддзеркалення неба і реальність мільйонкратно важливіша, ніж фізичний світ її... Хочу свободи для духовності... Не надівайте хомути на крилату душу людства...” [3, 414], – благає він.

Василь Барка – поет національно визначений, самоідентифікований. Його життя і творчість тісно переплелись з історією та культурою України. Його поезії притаманні риси національної свідомості, національних цінностей – добра, справедливості, щедрості, таланту, любові до землі, до праці, народні традиції, віра, релігія. Поет своїми “духовними первнями” (Ю. Бойко) доріс до рівня поета національного масштабу. Він поет-пророк, поет-філософ, поет-мислитель, поет-містик, що все своє життя прагнув відшукати істину, дорогу до себе й до України, намагався з’ясувати сутність буття людини у світі, у суспільстві та національному просторі. Як і всі творчі особистості, осяяні світлом добра й любові, віри в майбутнє, Василь Барка усвідомлював і визначив “місце свого авторського і ліричного “Я” і народного “Ми” в даному процесі, у світі в цілому”, адже “час і простір поетові, як нікому з письменників-прозаїків чи драматургів, дуже помітно “диктує” свої форми, ознаки і навіть функції насамперед наявністю впливових, а то й вирішальних подій у суспільстві або відсутністю їх” [1, 227]. Його національний хронотоп – це те, що в його серці, у пам’яті і прапам’яті, у свідомості й підсвідомості; його батьківщина – це складна духовна, релігійна, філософська структура (органічно цілісна й неподільна):

А все ж я сум у грудях хороню,
і скрізь истою тужу і рвусь,
і завжди – чи тружусь, чи думаю, чи сню,
я хочу рідну бачити країну,
вернутись до її порога... жити в ній віднині
до смерти...

...
Хай грудка ґрунту рідного впиває піт:
крихка, сира та млиста, без окрас,
вона любіша, ніж весельчастий дорогоцвіт
вершин коронних!..

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко Л. Простір-поезія-час // *Література*. Фольклор. Проблеми поетики.: Зб. наук. праць. – Вип. 10. – Мат-ли Всеукр. наук.-практ. конференції “Українська література в контексті світової літератури” (15-16 травня 2002 р.). – Одеса–К., 2002. – С. 223-227.
2. Астаф’єв О. Стилі української еміграції: естетика тотожності // *Українська мова та література* (газ). – 2000. – № 39. – С. 3-4.

3. Барка В. Лірик: Вибрані поезії. – 2 вид. – К., 1991. – 628 с.
4. Барка В. Океан: Лірика. – 2 вид. – Нью-Йорк, 1979. – 632 с.
5. Бойко Ю. Про Василя Барку і дещо принципове // *Орлик*. – 1947. – травень. – С. 21-23.
6. Жулинський М. Духовна спрага по втраченій батьківщині. – 2 вид. – К., 2002. – 65 с.
7. Гльницький М. Запах рідного слова серед чужого моря: Поети української еміграції // *Дзвін*. – 1995. – № 4. – С. 140-151.
8. Скиба С. Національний образ світу і художні часово-просторові поезії Лесі Українки // *Визвольний шлях*. – Кн. 8/629/. – Серп. 2000. – Річник 53. – С. 48-51.
9. Фізер І. Василь Барка // *Поза традиції: Антологія української модерної поезії в діаспорі*. – К., 1993. – С. 21-24.
10. Шерех Ю. Третя сторожа. – К., 1993. – 588 с.

Отримано 23 грудня 2010 р.

м. Луцьк

Віктор Яручик

УДК 821.161.2(438)-1.09

УКРАЇНЬСЬКА ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ НА ТЕРИТОРІЇ ЛЕМКІВЩИНИ

Статтю присвячено проблемі української літератури на території Лемківщині після Другої світової війни до наших днів. Охарактеризовано творчий доробок найвідоміших представників цієї літератури, проаналізовано й узагальнено літературний процес Лемківщини.

Ключові слова: лемківська література, фольклорні мотиви, поезія, автопрезентація.

Viktor Yaruchyuk. Ukrainian poetry in Lemkivshchyna

The article investigates the history of Ukrainian literature in Lemkivshchyna from the Post-World-War II-period until the present time. The author mentions the works of the most prominent Lemkos' writers, and summarizes the essential tendencies of the literary process in Lemkivshchyna.

Key words: literature of Lemkos', folk motifs, poetry, self-presentation.

Стаття актуальна з'ясуванням творчих домінант поезії на території Лемківщини. Мета розвідки – окреслення набутку кращих представників лемківської літератури у 2 пол. ХХ – поч. ХХІ ст. Цій проблемі присвятили увагу Б.Бойчук [1, 2], В.Грабан [3], О.Дуць-Файфер [7], П.Коробчак [9], П.Стефановський [13], З.Сятковські [27, 28], щоправда, лише поверхово торкаючись аналізу поетичної творчості лемківської літератури. Зробимо спробу комплексного та вираженого підходу до питання.

Порівняно з Підляшшям напрямок літературного розвитку на Лемківщині докорінно різниться передусім тим, що там процес був “доцентровий”, а тут – “відцентровий” [6, 10]. Хоч це й загальна тенденція, однак чіткіше вона виявлена саме в літературі. Практично одразу по заснуванню “Нашого слова” в ньому з'явилася як певна окремішня одиниця “Лемківська сторінка”, що виплекала чимало цікавих лемківських творців.

Олена Дуць-Файфер у праці “Літературна творчість українців у Польщі після другої світової війни” [7, 216] вирізняє три основні напрямки в повоєнній лемківській поезії:

1) *напрямок народної поезії*, головним чином кінця 1950–1960-х рр., який в основному формувала творчість Івана Русенка, Якова Дудри, Миколи Буряка, Івана Горошчака, Семана Мандзеляна;

2) *напрямок туги за втраченим*, окреслений глибоко патріотичною лірикою Меланії Собин, Івана Головача та Івана Желема (домінував протягом 1970-х рр.);